

Јелена Н. Арсенијевић Митрић¹

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српску књижевност

ЕМИГРАНТСКИ ДИСКУРС Б. ВОНГАРА²

Abstract: The paper reflects on Sreten Božić's existential, political and literary experience of exile. The nomadic spirit compels him to constant travel through Australian continent, mainly in order to expose injustices committed on indigenous populations, and to consistently undermine the phantasmagoria of Australia as the new Arcadia. The constant in his works is the feeling of being a stranger. Even the name Wongar, adopted in the new world, loosely translated means "foreigner". Writer's autobiography, *Dingos' Den*, could be read as a diary of an exile, predominant with an intense feeling of being trapped in the West European civilization, of not belonging, but simultaneously adhering to a completely different culture. The paper also discusses B. Wongar's emigrant discourse in the context of similar reflections on exile, written by Béla Hamvas, E. Cioran, S. Rushdie, C. Todorov, J. Borjev and D. Ugrešić.

Key words: S. Božić / B. Wongar, exile, nomadic spirit, poetics of exile, round-trip, literature, censorship, memory

Више не морам натраг, хелија је проваљена,
крећем се, осећам своје тело.
(Ф. Кафка, *Моја шерћава*)

Кружно путовање Сретена Божића / Б. Вонгара

Егзил је одувек у себи скривао знаке проклетства, осуђеност на неизвесност луталаштво и бездомност. Прича о изгнанству уграђена је у корене хришћанске културе. Миту о човековом паду и драми протеривања из раја

1 pandorajelski@yahoo.com

2 Овај рад је део истраживања која се изводе на пројекту 178018 „Друштвене кризе и савремена српска књижевност и култура: национални, регионални, европски и глобални оквир” који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

претходила је драма у анђеоском свету, у којој је Луцифер, као првобитно најсјајнија звезда, прогнан из небеских сфера и осуђен на прогонство, да вечно *проходи и обилази земљу*. Тако он представља архетип бездомника, луталице, некога ко је изгубио уточиште и смирење, а задржао вечити дух негације, немира и деструкције. Сваки писац нужно у себи садржи трупку лудициферског проклетства које му не допушта да пронађе мир како у дому, тако и у тексту.

Бројни су писци егзиланти у светској књижевности, њихови духови и даље лутају међу страницама књига савремених аутора, који их у својим делима призивају дајући им привремено уточиште, спремних да не себе преузму опаки терет луталаштва. Врло је мало великих писаца имало 'привилегију' останка код куће. Хомер је лутао, Сапфо боравила у изгнанству на Сицилији, Овидије био прогнан на обале Црног мора, св. апостол Јован Богослов на Патмос; Данте, Русо, Иго, Стендали Мадам де Стал прогоњени су из политичких разлога. Романтичари сви од реда делују као група изгнаника и маргиналаца. Рембо и Изабела Еберхарт одлазе у добровољно изгнанство. Достојевски је своја најзначајнија дела написао управо у егзилу. Књижевност двадесетог века обележили су емигранти: Рилке, Ман, Конрад, Џојс, Кундера, Берњајев, Бродски, Солжењицин, Цветајева, Набоков, Грејвз, Бекет, Брехт, Јонеско, Арто, Сиоран, Гомбровић, Саид, Ружди, Памук, Малуф, Нгути ва Тионго, Хандке, Тодоров, Кристева; код нас Црњански, Пекић, Киш, Стив Тешић, Сретен Божић, Албахари, Данојлић и други. Стиче се утисак да се листа шири у недоглед. Нужно се намеће гледиште о историји књижевности и културе као повести коју пишу прогоњени духови. Бела Хамваш сматра да је двадесети век за писца подразумевао егзил чак и у сопственој домовини, стога истиче:

„Прошло столеће је столеће луда. Хелдерлин, Шуман, Гогољ, Бодлер, Мопасан, Ван Гог, Ниче.

Данас више нисмо у стању да полудимо.

Уместо тога ми смо без доба. Руски и српски и немачки и румунски и француски и шпански емигранти и дисиденти.

Најновији облик бездомности јесте када човек у сопственој домовини више нема дома. Унутрашња емиграција” (Намваш 1994: 24).

О проклетству егзила размишља и Емил Сиоран истичући:

„У ма којем облику се десио и из било којег разлога, егзил је – у самом почетку – академија интоксикације. Свакоме није дано да буде опијен. Егзил је гранична ситуација и самим тиме је сличан екстремности поетског стања. Није никаква услуга бити изравно пребачен у такво стање, без заобилазних путева дисциплине и ничиме другим до самовољом фаталности” (Sioran 2006).

Руски естетичар и теоретичар књижевности, Јуриј Борјев, сматра да емигрантску књижевност карактеришу следећа обележја:

„увек садржи макар једва приметан горки укус носталгије; везана је за отаџбинско тло, не непосредно него посредством сећања и захваљујући контактима преко границе, па чак и кроз 'гвоздену завесу'; осећа откидање од савременог живота народа; дозвољава себи отворену опозиционост према уређењу у отаџбини; оштро осећа историјске промене у отаџбини; склона је двојезичности, бикултуралности (на пример, В. Набоков) и рецепцији културе земље у којој се борави; својствено јој је гледање отаџбине са две тачке гледишта (изласка и новог боравишта, изнутра и споља); она постаје мост између држава и култура” (Ворјев 2009: 454).

Управо побројане одлике карактеришу и Вонгарову емигрантску прозу. У раду ћемо стога промишљати животно, политичко и књижевно искуство егзила Сретена Божића, који је крајем педесетих година напустио Југославију, а затим преко Италије и Француске доспео у Аустралију, где је остао све до данас. Међутим, ни тамо испрва није пронашао мир, номадски дух нагони га на стална путовања овим континентом, понајвише у циљу разоткривања неправде учињене аутохтоном становништву овог далеког континента, али и доследног подривања фантазмагорије о Аустралији као новој Аркадији. Оно што је константа у његовом стваралаштву јесте осећање странствовања, чак и име Вонгар, које је усвојио у новом свету, у слободном преводу значи „странац”. Потребно је нагласити како и већина његових ликова дели исту судбину, стога можемо говорити о опсесији ликовима егзиланата. У оквиру *Нуклеарног циклуса* аутор развија специфичну поетику прогонства, пишући о колонијалним стратегијама Британске Империје спровођеним над домородачким становништвом, од протеривања и одузимања земљишта, нуклеарних проба, затварања, до различитих видова асимилације. Како је Аустралија проглашена ничијом земљом (*terra nullius*³) Аборицини постају странци у сопственој земљи (в. Арсенијевић Митрић 2014: 487).

Динџово лејло, пишчеву аутобиографију, читамо као својеврстан дневник изгнаника, у којем преовлађује снажно осећање скучености у западноевропској цивилизацији, неприпадања, али и приклањање једној потпуно другачијој култури. Битно је напоменути да емигрантско писмо, карактеристично и за Вонгарово стваралаштво, најпре функционише као подврста номадског писма. Сваки уметник у себи нужно поседује номадски импулс као својеврсну

3 *Terra nullius* – Термин који је током XVIII века користила британска влада, а подразумевао је да аустралијски континент пре њиховог доласка нису насељавали људи, с обзиром на то да су Аборицине означавали као субхумана створења.

способност измештања из временско-просторне ограничености. Кенет Вајт се, у књизи *Номадски дух*, бави феноменом номада и то пре свега *интелектуалној номада*⁴ који је у стању да се измести у простор „који превазилази јасно одређене и веома различите културне контексте из којих израња” (Вајт 1994: 16), избегава сваки фиксирани идентитет и задати оквир, не би ли открио кретање енергија и како би пронашао и препознао себе као *grylls* у неком мултидимензионалном, политопичном простору (Вајт 1994: 16). Номадска мисао јесте она која лута, скреће и одступа (Вајт 1994: 53). Вајт тако истиче:

„Номад који постоји у сваком од нас у виду носталгије, у виду могућности, не зна за лични идентитет, 'свест о себи' му је непозната. Не говорећи ни 'мислим' ни 'јесам', он почиње да се креће и у том кретању чини боље од 'мислити' у најпунијем значењу речи, он изражава, изговара неки простор-време многоструких усредсређења које представља неку врсту наговештаја света. Номадски покрет не прати праву логику која има свој почетак, своју средину и свој крај. Овде је све средина. Номад никуда не иде, поготово не праволинијски, он еволуира у простору и често се враћа на исте стазе, обасјавајући их можда, уколико је интелектуални номад, новим светлом” (Вајт 1994: 16).

У култном есеју „Имагинарни завичаји”, Салман Ружди пише о растрзаности коју осећа као индуски писац између Индије и Запада, о измештању које пружа другачију перспективу донекле богатију:

„Може бити да и писце у моме положају, прогнанике или емигранте или исељенике, такође прогони извештај осећај губитка, порив да се поново освоји прошлост, да се осврне уназад упркос ризику да ће се претворити у кип соли. Али ако се осврћемо уназад, то морамо да чинимо са знањем – које у нама буди дубоку неизвесност – да наша физичка отуђеност од Индије скоро неизбежно подразумева да је немогуће да поново освојимо потпуно исту изгубљену ствар; укратко да ћемо створити фикције – не стварне градове или села, већ оне невидљиве, те да ће то бити наши имагинарни завичаји, Индије какве постоје само у нашим умовима” (Ruždi 2007: 27).

Управо из силне жеље да наново освоји прошлост, да се врати у пределе детињства и младости, Вонгар успева да превазиђе физичку удаљеност, бојећи се против такве врсте отуђења за коју Ружди сматра да нема лека:

4 Вајт га дефинише као „једну нову врсту интелектуалца, покретног и многоструког, неколикућег и брзог, који не припада било каквој интелигенцији, који се не везује ни за какву идеологију” (Вајт 1994: 21).

„Могло би се тврдити како је прошлост земља из које смо сви емигрирали, те да је њен губитак део наше заједничке људске природе. Мени се то чини само по себи истинитим, али бих сугерисао да писац који живи 'изван своје земље', па чак и 'изван свога језика' тај губитак доживљава у интензивнијем облику. За њега је он много очигледнији физичким чином дисконтинуитета, његовим садашњим бивствовањем на месту друкчијем од онога из прошлости, тиме што је он сада 'негде другде'. То му омогућава да на прави начин и конкретно проговори о теми универзалног значаја и привлачности. [...] Наш идентитет је истовремено и вишеструк и парцијалан. Понекад осећамо да смо једном ногом у једној, а другом у другој култури, понекад да смо се стропоштали између две столице. Но, колико год нам се тло чинило неодређено и нестабилно, оно је прилично плодна територија за једног писца. Ако је посао књижевности, једним делом, да открива нове углове кроз које се приступа у стварност, управо то је оно што може да нам пружи наша дистанцираност, наша удаљена географска перспектива. Или, можда, баш о томе морамо размишљати да бисмо уопште радили свој посао” (Ruždi 2007: 29–31).

Цветан Тодоров, у есеју „На два колосека”, исповеда своју болну, сличну Руждијевој, „двострукоост, припадност двома срединама” (Todorov 1997), која је половила његово биће. О растрзаности коју је с времена на време осећао и нелагодности коју је као егзилант искусио када је након дужег времена посетио родну Бугарску каже следеће:

„Због те могућности да опет непосредно, одмах и потпуно уроним у ону Бугарску коју сам оставио, и мени самом је изгледало невероватно да имам у искуству скорашњу прошлост, француски идентитет. Било ми је немогуће да те две половине спојим у целину; наметала се или једна, или друга. Основни утисак била је, значи, та неспојивост. У извесном смислу, моја два језика, два угла посматрања ствари и говора о њима, били су међусобно веома слични; сваки од њих понаособ могао је бити довољан за тоталитет мог искуства и ниједан није био подређен оном другом. Један је владао овде, други онде; али је сваки владао безусловно. Они су личили један на другог и могли су, према томе, један другога заменити, али се нису могли спојити. Отуда тај стални утисак да један од моја два живота мора бити сан. У Софији ми је живот у Француској изгледао као сновиђење и осећао сам ону немогућност да се вратим у њега какву доживљавамо при буђењу. Хватао сам себе како често изговарам, приликом неког новог сусрета: 'Ево још једне утваре!' Или сам понављао: 'Ја сам само привиђење, неко ко долази с оног света’” (Todorov 1997).

„Негде другде” за Вонгара је значило исцељујуће искуство у којем је успео да превазиђе трауматично искуство које је имао у домовини управо кроз писање и медијум књижевности. Проблем бивања „изван свог језика” и болне двострукости коју Тодоров и Ружди промишљају, Вонгар је између осталог разрешио и специфичним поетским поступком. Читајући дела Б. Вонгара уочавамо да је текст иако писан на енглеском језику прожет великим бројем аборицинских израза. Стиче се чудан утисак као да аутор пише на енглеском, размишља на аборицинском, а сећа се на српском. Честа употреба аборицинског језика постепено постаје заштитни знак самог писца, који на тај начин макар кроз језик покушава да сачува успомену на нека, данас, већ изгубљена племена. Вонгаров специфичан начин писања отежава читање, али буди свест и подсећа на постојање Другог и другачијег. У роману *Раки*, Вонгар користи заборављене српске речи, старе кованице (као што су гуслар, вила, коношља, заструг, обрамица, данак) ношен носталгичним поривом не остаје дужан свом српском пореклу. Убацавањем српских и аборицинских речи жели да нагласи поменути паралелизам култура (в. Арсенијевић 2011: 109). У роману *Раки* и аутобиографији *Диниово лејло*, реч је о поновном освајању прошлости и повезивању са садашњим моментом кроз сагледавање подударности између две наизглед различите, а опет у извесном смислу блиске културе, српске и аборицинске, између два своја јанусовска лица. Једног које носталгично гледа у Србију и то ону каква је остала у његовом сећању на детињство, и другог, погледа упртог у Аустралију, и то ону блиску аборицинском „времену снова” као вечном митском дому бића.

У поменутој аутобиографији, у предговору српском издању, писац открива како се након толико романа и прича са аустралијском тематиком одлучио на писање романа у којем евоцира детињство и младост у Србији. Иако привидно омеђен одређеним местом и временом, снагом имагинације успева да пресели своје унутрашње биће у један сасвим други хронотоп, у аустралијском бушу сања српску Трешњевицу, предузимајући тако имагинарно, унутрашње путовање у завичај⁵. Способност својеврсног кружног путовања развија у *Диниовом лејлу*, али то чине и његови многобројни ликови, а што је најважније у стању је да ту моћ пренесе и на читаоца, чинећи му блиским повлашћене моменте измештања. Самовоља сећања вратила га је коренима у роману *Раки*, у којем читалац скупа са аутором прелази пут исцељења управо кроз слике које је покушао да заборави; решава се баласта успевајући да склопи мозаик. Аутор бележи:

5 Присетимо се Хелдерлина и његових имагинарних, поетских путовања у Хеладу коју никада доиста није физички посетио, а ипак ју је тако снажно у своме духу доживео и описао.

„У завичај сам се 'вратио' 1994, током писања романа *Раки*. Тада ми се чинило да свет у којем сам одрастао одлази у неки безимени заборав и да су наишла времена када је срам писати о томе где си одрастао. Чинило ми се да ће с тим одласком заувек нестати Кратки брег и да се са њега више неће видети Опленац, Нестаће заувек Цанина воденица и виле које се купају под воденим колом. Није ми преостало ништа друго до да се вратим тамо одакле сам отишао оног кишног јесењег дана, давне 1948. године” (Vongar 2010: 8).

На писање га је подстакао и необичан страх који савремена цивилизација подстиче, а који сугерише да оно што није записано као да се није ни догодило. Страх од губитка драгоцених слика из прошлости постао је јачи од траума које је током година у земљи *пола светиа удаљеној* настојао да потисне. Б. Вонгар се стога осмелио и одлучио на кружно путовање, које није бесциљно лутање, већ путовање у циљу потраге за потиснутом традицијом и духовном обновом.

Приморан да услед политичких разлога напусти Југославију, 1960. године Вонгар ће своје уточиште, наизглед, пронаћи у Аустралији. Пошто није познавао језик, у прво време радио је најтеже физичке послове како би преживео. Једном приликом, у жељи да стигне на градилиште великог постројења за наводњавање у Кимберлију, пут га је навео на пустињу Танами. Неколико дана је лутао црвеном пустињом на камили, док се животиња није срушила и одбила да устане. Даље је кренуо пешке док се и сам није онесвестио од исцрпљености. Изгубивши тло под ногама у непрегледној аустралијској дивљини, први пут откако је дошао и „обећану земљу” почињу да му се привиђају предели из Србије. Из њега проговара онај други, дубоко скривени, којег је покушао да заборави:

„Неко време могао сам да видим како половина пустиње око мене пламти на сунцу, док је друга половина била у тами; потом је цео свет полако нестао. Те ноћи поветарац ми је за неко време повратио свест. Мора да су ми се привиђали отпољени снегови и планински потоци. Грло ме је ужасно болело. Осећао сам да се унутар мене налази још неко ко покушава да изађе напоље парајући ми кожу оштрим бодљама. Некако сам мислио да се тај унутрашњи упутио у моје село, Трешњевицу, да би се тамо напио снежнице и да се на путу некако заглавио у мом грлу. Пустиња око мене била је сада зелена, али то је било само у мојој глави. У мом скренулом уму још увек сам био несвестан како лако и како често европски путници нестају у празнини пустиње. Ова сурова земља не опрашта наивност и само једна грешка може учинити да за неколико сати дехидрирате на сувом песку” (Vongar 2010: 11).

У тренутку када се освестио, угледао је црно лице непознатог човека како се надвија над њим. Помисливши да је већ на ономе свету зачудио се како то да је Свети Петар црн. У ствари, то је био аборицински ловац, Џубуру, који му је спасао живот, упознао га са аборицинским веровањима и научио великом броју њихових речи. Управо тада, иако тога можда није био ни свестан, почиње истинско путовање Сретена Божића. Из тог пустињског, иницијацијског сна пробудио се у једном сасвим другачијем свету, свету аборицинске духовности у којем је све живо и међусобно повезано у хармоничну целину.

Привучен културом аустралијских староседелаца провешће неко време у племенском бушчу. Касније, када је своја искуства преточио у романе и приче, Вонгар је причу *Баланђа*, *Какадуи* из збирке приповедака *Бабару*, посветио Џубуруу као свом духовном оцу. У аутобиографији, приказан је тај повлашћени моменат, негде између јаве и сна, у којој га силуета његовог водича кроз пустињу подсети га на очеву фигуру које се сећа из детињства у Трешњевици.

Сретен Божић се толико поистоветио са аборицинском културом да је усвојио име које су му дали – постао је Вонгар, *гласник из светиа духова*. Читав свој живот посветио је писању и истраживању аборицинске традиције и културе, а самим тим неизбежно и откривању злодела које су колонијални освајачи чинили над Аборицинима.

Вонгарова дела показују обележја изокренуте робинзонаде. Наиме, он нам се у њима открива као сасвим другачији, недоследни Робинзон, који није гоњен жељом да наметне достигнућа властите цивилизације, већ обрнуто, има потребу да учи од другог (в. Арсенијевић 2011: 97), на исти начин на који је то чинио и руски антрополог Миклухо-Маклеј, Божићева инспирација из младости⁶. Вонгар пише и сведочи о разорним механизмима западне цивилизације, о култури која вековима остаје слепа за Друге, заправо и када их тражи то чини једино не би ли наишла на сопствени идеализовани одраз. У основи таквог западног трагања за другим световима лежи нарцисоидни порив који наступа под маском хуманости и узвишене племенитости изјављујући да не жели покоравање друге расе, већ једино несебично „даривање”, а заправо на-

6 Дневници руског антрополога били су прва књига коју је као младић у Србији прочитао. До осамнаесте године Божић је углавном одгајан на српској усменој књижевности коју је слушао од родитеља, Маклејев *Дневник* је прва, како каже, озбиљна књига коју је прочитао, читајући је Божић се од „селачета претворио у Маклејевог следбеника“ (Wongar 2007: 1). Сустрет са Маклејем и антропологијом, годинама касније га је определио да посвети живот изучавању аборицинске културе, а да самим тим, вођен истанчаним осећањем праведности, неминовно постане и активиста у борби за откривање истине о многобројним злоделима која су им нанета од доласка Европљана. Вонгар је 2007. године превео на енглески Маклејево *Дневнике из Нове Гвинеје 1871–1883*, писане у доба када је Дарвинова теорија коришћена као покриће за различите колонијалне експанзије. У њима је руски антрополог на сасвим другачији начин, супротно увреженим западним расистичким представама, приказао друштва Аустралије и Океаније.

силно утискивање сопствених вредности, које се сматрају светим и неприкосновеним, на друштвена уређења, обичаје и традицију других (Ibid.)

Идентичне колонијалне праксе Запад спроводи не само ван Европе, већ и над подређеним народима на европском континенту. Божић је у Аустралији врло брзо разоткрио колонијалне стратегије, стога што је у Европи већ био на страни жртве као припадник српског народа који је вековима трпео неправде различитих империјалних сила. Вонгар је у детињству преживео трауматично искуство Другог светског рата и нацистичког терора у Србији. У аутобиографији *Динџово лејло* говори о сећању које га је годинама прогањало. Када су за време рата немачки војници упали у Божићеву кућу, један од њих му је угурао цев пиштоља у уста и претио да ће повући обарач ако не открије где му је отац. Иако је прошло толико година, он још увек може да окуси и омирише ту цев⁷. Овај доживљај га је обележио за читав живот, али и оспособио да касније где год се кретао препозна насиље у свим његовим облицима, било да се оно врши над имигрантима у Француској или над староседеоцима Аустралије, а онда и да га прикаже и осуди у својим уметничким делима. Боравећи у Паризу од 1958. до 1960. године Вонгар је имао прилику да на делу види злогласну француску политику према емигрантима из северне Африке, у време алжирске борбе за независност. У својим интервјуима открива како је дању радио у фабрици аутомобила Рено, а ноћу спавао у подруму фабрике са осталим избеглицама, из Шпаније, источне Европе, Алжира. Све време је осећао огроман страх да га у некој од многобројних полицијских рација не помешају са Алжирцима које је Француска у то време прогањала (в. Арсенијевић 2010: 208, Јерemiћ 2010: 7). Вонгаров страх био је оправдан ако знамо да је октобра 1961. године Француска пребијала, убијала, и живе бацала у Сену Алжирце који су протествовали тражећи слободу и независност. Иако је прошло више од петнаест година од победе над Хитлером и ослобађања Француске од немачке окупације, Француска Алжиру ту исту слободу и независност ускраћује. Потребно је нагласити да је рат против фашизма трајао четири, а борба Алжираца за деколонизацију осам година (в. Bogoeva-Sedlar: 2012).

Крај Другог светског рата фамилији Божића није донео жељено благостање и одушак. Сретенов отац Стеван, по ослобођењу Крагујевца 1944. године на великом народном скупу бива проглашен за реакционара и кулака, одузет му је део имовине да би убрзо потом свако мало завршавао у затвору. Очигледно да је његову бунтовну природу борца за правду Вонгар наследио пишући годинама касније о пракси затварања на оба континента без обзира

7 Каквим је све зверствима сведочни говори и епизода из седмог поглавља аутобиографије у којој описује како су Немци почетком рата упали у учионицу и усмртили учитељицу на очиглед присутне деце (в. Vongar 2010: 116)

на последице коју је таква врста поетике носила са собом. Можда најстрашњи моменат у животу, описан у пишчевој аутобиографији, поред оног када су га војници малтретирали држећи му цев пиштоља у устима, догодио се док је чекао воз на железничкој станици и угледао оца како га са лисицама на рукама воде два полицајца. Чекали су исти воз. С тим што Сретен није могао ни да се поздрави са оцем, иако је био тако близу њега. Осетио је срам јер није био довољно храбар да каже оно што је мислио у том тренутку, није био у стању да приђе оцу, којег су ова двојица вређала називавши га олошем којег се треба решити. Не може се ни замислити колико је то било болно за њега који је знао да је отац учествовао у Првом светском рату и вратио се кући са 18 рупа од метака на униформи, а двадесет година касније поново регрутован у Другом светском рату (в. Vongar 2010: 121). Тај кошмар га је обележио и опседао читавог живота – затвори, лисице, прогонитељи, један исти круг, изнова и изнова. Није стога чудно што су јунаци његових романа изложени непрестаном прогону, затварању, најразличитијим врстама репресије.

Отац – државни непријатељ – том незахвалном етикетом Сретенова судбина била је запечаћена. Где год је ишао наилазио је на затворена врата, полицијска ислеђивања су била редовна. Док је у омладинској бригади радио на изградњи железничке пруге од Добоја до Бање Луке свакодневно је подносио тортуре надређеног који га је кињио због „неподобности” оца, пошто није желео да трпи понижења одлучио се на бекство. Након дугог пешачења наишао је на затворенички логор у каменолому где је после много времена видео свог оца изнуреног од принудног рада. Када је коначно стигао у Трешњевицу код куће га је чекала полиција која га је одвела на саслушање.

У истом поглављу аутобиографије Божић пише како је након тога отишао на одслужење војног рока у Загреб, а потом одлази у Београд где је похађао Раднички универзитет и учествовао у раду књижевног клуба. Објављивао је песме у *Омладини*, *Нашем веснику*, *Студентском листу*... Поред чланова клуба, од којих се за поједине говорило да су преживели Голи оток, Божић је друговао са извесним Бором Младеновићем који га је како каже „упознао са Кафкиним делима” (Vongar 2010: 126). Често су гладовали и делили оно што би нашли од хране – заљубљеници у Кафку и истовремено истински „уметници у гладовању”. Бора је тада написао приповетку *Глаг*, кратку причу о раднику који је ступио у штрајк глађу након што је видео плави воз маршала Тита и „његов раскошни животни стил” (Vongar 2010: 127). Убрзо након тога одведен је у психијатријску болницу и тада му се губи сваки траг.

Франц Кафка је својевремено, у причи *Кажњеничка колонија*, описао острво на којем човека убијају након што прође процес страховитог мучења, између осталог тако што му речи пресуде, специјалном машином, урезају на кожу леђа тако да осуђеник остаје ускраћен да икада сазна у чему је његова кривица и зашто страда. Писац ове приповетке вероватно није ни сањао да постоји читав један континент на којем је на хиљаде људи управо тако стра-

дало, на најсуровије начине, не знајући зашто. Кафка је један од писаца који је очигледно доста утицао на Вонгара. Одбојност према бирократском систему и механичком ритму цивилизације који он производи, блиска је обојици аутора. Вонгарова проза подрива систем који људе посматра као објекте водећи се паролом из *Кажњеничке колоније* – „Кривица је увек несумњива” (Kafka 2013: 203). У интервјуу „Пишчев пут је маратонски”, аутор открива како је пре него што је прочитао иједан Кафкин редак, заправо већ дубоко проживљавао његову фикцију:

„Са Кафком сам се ‘упознао’ у мом селу Трешњевици 1942. године, пре него што сам прочитао иједну његову књигу. Било ми је десет година. У кућу мог стрица Војислава упали су једне ноћи наоружани људи, одвели га из кревета у оближњи мајдан и убили – слично убиству јунака из Кафкиног *Процеса*. Нама деци су бранили да гледамо док су стрица износили из мајдана, али ја сам се попео на једну крушку и видео његово крваво тело. [...] Никада нисмо сазнали сазнали ко је убио нашег стрица, али када сам 1954. године читао Кафку и прочитао како је у напуштеном мајдану убијен јунак његовог романа све ми је постало јасно” (Arsenijević 2010: 212).

Приликом једне од ретких посета Југославији, након што се настанио у Аустралији, Вонгар ће поново проживљавати сву апсурдност кафкијанске ситуације. Наиме, дошавши да види своје родитеље и место одакле потиче, бива обележен као „странац”, а његов отац Стеван оптужен за „чување” странца у кући. Божић тада добија прилику да осети како је то бити странац не само у земљи у коју је емигрирао, већ и у земљи у којој је рођен и одрастао. Након толико година, опет га сачекује полиција и бесмислено ислеђивање о томе откуд он у властитој кући, као и претња затвором од шест месеци пошто се као „странац” није пријавио локалним властима. Затим следи низ још апсурднијих питања, у вези са боравком у Аустралији, људима из Југославије које је тамо сретао, све то је још једном подсетило Вонгара зашто је заправо напустио земљу. Забележио је:

„Осећао сам да је у тој канцеларији мој досије вођен још дуго после мог одласка из Југославије, са тачним детаљима о мом животу и да иследник покушава да ми подметне ногу [...]. Када сам се вратио у Аустралију након кратког боравка у Европи, обећао сам себи да више никада нећу из ње одлазити, макар ме и ухапсили” (Vongar 2010: 124, 131).

Након ове немиле епизоде Вонгар више није имао воље ни снаге да поново предузима путовање у домовину, осим као литерарно, зацељујуће путештвије остварено у медијуму књижевности. Дубравка Угрешић у есеју „Писати у егзилу” примећује како се прави егзилант ретко враћа дому:

„Чак и онда када може, када је његова „домовина” зацељена. Због чега би понављао исти пут; Само ретки имају снаге за два егзила. [...] Заувек, или не, за егзиланта је напуштена средина, а не апстрактна домовина, увек живо поље трауме. [...] Временом се поистовети и са својим лицем оптужене особе. Постане непријатељ, издајица, пресели се у илегалу у коју су га некада нагнали, постане субверзиван јер су га људи оптуживали за субверзију, постане отпадник, јер су га људи оптуживали за отпадништво. Писац у неком тренутку у себи препозна егзиланта. Помири се са тим и стање које се зове егзил постане његово стварно стање. Кад опише цео круг, помирен се врати у свој прави дом” (Ugrešić 2000: 100–107).

Б. Вонгар није као Јозеф. К. допустио да га „стид надживи” већ је касније у Аустралији превладао страх од репресије и где год је то било могуће иступао у одбрану прогоњених и неправедно затвараних припадника Аборицина Аустралије, успевајући да се на тај начин искупи за осећање срама које га је прогањало још од поменутог момента на железничкој станици када није могао снаге да приђе оцу. Пекло га је сећање на ћутање и немоћ тог тренутка, који је за њега трајао читаву вечност. Касније у Аустралији успева да се ослободи једне друге врсте срама који га је такође пратио, реч је о осећању стида и гриже савести што припада белој Европи која је починила нечувене злочине над Аборицинима Аустралије. У интервјуу „Још увек сањам”, Вонгар говори о снажној жељи која га је водила „што даље од Европе” (Dragoјlović 2012: 487). Боравећи касније у Паризу, згрожен злочинима које је колонијална Француска чинила у Алжиру али и према северноафричким избеглицама, решава да се „изгуби у пространству Аустралије” (Dragoјlović 2012: 487).

Када је најзад мислио да су недаће иза њега и да ће коначно пронаћи мир и другачији живот у Аустралији, суочио се са још страшнијим прогонима него што су били они у домовини коју је напустио. Као активиста у борби за права староседелаца пише о пракси затварања Аборицина, истичући како је реч о „највише затвараном народу на планети”, о отимању деце и младих из аборицинских породица (украдене домородачке генерације), конфискацији земљишта, масовним протеривањима и атомским пробама. Таква врста активизма није могла проћи некажњено, аутор је дуго времена био изложен константном надзору и контроли, одузимани су му рукописи, више пута бива привођен и испитиван. Поетика прогонства доминира његовима стваралаштвом у оквиру којег можемо говорити о опсесији ликовима изгнаника. Иако је и пре започетог *Нуклеарног циклуса*, који чине романи *Вал* (1983), *Каран* (1985), *Габо Бара* (1987), *Раки* (1995) и *Видар* (2015), Вонгар писао о недаћама Аборицина, тек након личне несреће трајно се определио за позив писца и решио да живот посвети писању о темама које се тичу колонијалних и неоколонијалних подухвата европских досељеника на простору Аустралије. Наиме, у аутобиографији *Дитово лејло*, Вонгар приповеда како је са својом

аборицинском сапутником Ђумалом и двоје деце живео у аустралијском бушу све док га једнога дана непознати људи нису одвојили од њих и приморали да напусти земљу. Од тада више никада није видео своју породицу, никада није сазнао шта се заправо десило са њима, да ли су нестали у циклону Трејси који је 1974. године погодио Дарвин и околину, или су страдали од затрованих извора, нуклеарног зрачења или нечег трећег, у то време било је сијасет начина да се истребе Аборицини. Од овог догађаја Вонгар се никада није у потпуности опоравио, дуго након тога виђао је Ђумалу и децу у сновима и халуцинацијама на јави. Како би се зацелио и како би их још једном на други начин сусрео, Вонгар је наставио да пише. Тада је своја искуства почео да обликује у романескне форме и започео *Нуклеарни циклус*, дотле је писао поезију, драме, новинске чланке, антрополошке радове и кратке приче. Први роман *Валл* посветио је Ђумали и њеној поезији, која га је оплемењила и увек му изнова давала снагу и инспирацију.

Своја сећања сакупио је и покушао да реконструише мозаик у оквиру аутобиографије у којој повезује искуства са два континента. Лекцију о варваризму западних колонијалних сила Вонгар је готово у целости изучио у Аустралији, схвативши на основу својих искустава на аустралијском континенту зашто је и у Европи долазило до бројних сукоба и страдања. Искуство из садашњости га је оспособило да на прави начин разуме прошлост. Стога можемо рећи да је његово изгнанство заправо имало облик кружног путовања, својеврсне индивидуације у оквиру које бивајући просветљен новим сазнањима успева да се на прави начин избори са баластом утисака из прошлости.

Бити странац у Аустралији или Зашто Б. Вонгар мора да пише о Аборицинима?

Прожет дубоком емпатијом према староседелачком становништву Сретен Божић представља се и потписује своје текстове као Б. Вонгар. Међутим, потребно је нагласити да никад није заборавио на своје српско порекло, те је ово Б. остало као подсећање на презиме Божић. У документарном филму Џона Манделберга *Двосмртници живој: Живој и времена Б. Вонгара* (1994), исприповедана је анегдота о томе како је Божић постао Вонгар. Једном приликом боравећи у резервату за Аборицине седео је и причао са групом староседелаца, у тренутку када су видели да им се приближава полицијски надзорник, оборили су Сретена лицем окренутим ка тлу и претварали се да изводе некакав ритуал исцељења. На питање ко је човек на земљи један од њих се досетио и одговорио да је то Вонгар. Пошто није сасвим познавао језик којим говоре, полицајац их је напустио мислећи да је реч о једном од њих, међутим након што је одмакао зачуо се громогласан смех, јер је заправо Вонгар на аборицинском упућивао на особу која долази ниоткуда, с онога света.

Љиљана Богоева-Седлар, у тексту „Б. Вонгар и нобеловци – текст и контекст”⁸, указује на значајну везу између Амири Бараке, песника, драмског писца и борца за права америчких црнаца и Вонгара, на освешћење након којег је дошло до промене првобитног имена код оба аутора:

„Нашег јунака из Трешњевице са Амири Бараком из Њу Џерзија, поред корица романа *Раки*, повезује још један детаљ вредан помена – промена имена. Првобитно име афро-америчког песника Бараке било је Everett LeRoy Jones. Када је у потпуности схватио природу робовласничке идеологије и идентификовао методе физичког и менталног поробљавања које се и даље у Америци користе, Барака је одбио да свој идентитет дефинише именом које су његови преци, робови допремљени из Африке, били приморани да прихвате. Изабрао је за себе, уместо тога, афричко име које одражава оно што осећа да заиста јесте – Принц Чуда, Амири Барака. Промену имена није обавио олако [Вонгар], као уосталом ни LeRoy Jones који је постао Амири Барака. Ново име бележи унутрашње трансформације које је, обогаћен или боље речено освешћен аустралијским искуством, Сретен Божић доживео. Не може се говорити о две истине Сретена Божића Вонгара већ о једној истини коју је спознао на два континента, у судбини два различита народа спојена сличним историјским страдањем. Промена имена је резултат огромне емпатије, најдубљег разумевања, поштовања и саосећања са староседеоцима аустралијског континента чије је културне традиције неговане скоро 60.000 година, европска империјална пракса пореметила и скоро у потпуности уништила за мање од 200 година. Физички и културни геноцид који се над Аборицинима у земљи без рата спроводио, прихваћен од стране осталих европских белаца и спровођен као нормалан, њега није могао оставити равнодушним” (Bogoeva-Sedlar 2011: 72).

Вонгар је страдања првобитних становника Аустралије забележио осим у писменим сведочанствима и збирком фотографија *Тоштем и руда* (2007), у којој се налазе фотографски записи које је начинио шездесетих и седамдесетих година двадесетог века путујући аустралијским континентом и наилазећи на измучена и понижена лица староседелаца, жртава ископавања руде уранијума а потом и нуклеарних проба које су организовали британски ко-

8 Текст је објављен у првом зборнику научних радова о Б. Вонгару под насловом *Антропологија истине: Други живот и оригитит Б. Вонгара* који је приредио проф. Александар Петровић. Зборник је уприличен 2011. године поводом проглашења Б. Вонгара за почасног доктора Универзитета у Крагујевцу, као део пројекта *Антропологија истине – два живота и велико дело Б. Вонгара* покренутог 2009. године под покровитељством Центра за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Крагујевцу, и Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу.

лонизатори удружени са Сједињеним Америчким Државама. За књигу је заједно са тадашњом супругом Линдом Билчић написао и предговор у којем бележе како су Аборицине, преминуле услед радиоактивног зрачења, бацали у масовне гробнице. У време британских нуклеарних проба, око петнаест хиљада Аустралијанаца примљено је у војну службу како би учествовали у том пројекту. Монструозни нуклеарни програм није се зауставио на аустралијском континенту, након тестирања „прљавих бомби” (коктел уранијума, плутонијума и других радиоактивних елемената) ове „нуклеарне играчке” (Vongar, Bilčić 2010: 144) разиграле су се у Заливском рату и бомбардовању Југославије 1999. године (Vongar, Bilčić 2010: 145).

Када је 1974. године колекција фотографија из књиге *Тошел и руга* постављена у Скупштинској библиотеци у Мелбурну, сат времена након отварања Влада Аустралије је забранила изложбу⁹. Вонгар је добио званично обавештење од управника библиотеке да није било техничких услова за излагање фотографија. У октобру 1974. године, у часопису *The Age*, појавио се чланак о изложби у којем се наводи како Б. Вонгар даје погрешну слику о Аборицинима представљајући их као „најјадније људе на земљи”. Чланак је написао библиотекар који је обуставио изложбу, а о којем Вонгар касније сазнаје да је радио за британску обавештајну службу и да је педесетих година дошао у Аустралију како би организовао службу безбедности за програм нуклеарних проба. У знак протеста против цензуре мелбуршке новине *The Sunday Press* објавиле су неколико фотографија изнад којих је писало: *Фотографије које чланови парламента нису смели да виде*. Након тог чланка неко је провалио у Вонгаров стан, оставио у неред у радну собу и испретурао папире највероватније тражећи фотографије, које је аутор, на срећу, чувао на сигурном (в. Vongar 2010: 147–153). Прогон и потрага за документима и рукописима се наставља, у лето 1987. године, два полицајца упадају на Вонгарово имање оптужујући га за измишљењу крађу и након што му демолирају радну собу, одводе га у полицијску станицу. Неколико дана је био изложен суманутој иследничкој тортури, да би га коначно пустили уз кауцију. У торби која му је одузета након затварања, а по изласку враћена, више није било рукописа романа *Раки* који је понео са собом у станицу. Иако су се многи аустралијски писци, попут Томаса

9 Прва изложба фотографија из поменутог колекције организована је у Центру за образовање одраслих у Мелбурну. Изложбу је отворио Гордон Брајант, министар за аборицинска питања, који се заиста залагао за остваривање њихових права. Након Мелбурна, на позив професора Дерека Фримена, шефа катедре за антропологију на Универзитету у Канбери, Вонгар приказује фотографије у оквиру прославе аборицинског Дана националности на Аустралијском националном универзитету у Канбери. Том приликом су Аборицини Рој Марика и Јами Лестер, причали о сопственом искуству са уранијумском прашином као и о томе како њихови сународници нису били упознати са опасностима, затрованим изворима, ваздухом, корењем које су копали (в. Vongar 2010: 147–148).

Шепкота, али и бројни аутори из целог света, учесници књижевног фестивала у Аделаиду побунили и потписали захтев да се рукопис врати, аустралијске власти се нису огласиле. Аутор је био приморан да касније уз тешку муку реконструише и изнова напише роман (Vongar 2010: 267–270).

Крађа рукописа је најочигледнији пример цензуре, међутим Вонгар је искусио и другачије покушаје да се његово дело, или стваралаштво других аутора о њему, омаловажи и одбаци. Тако је Аустралијска радиодифузна комисија 1996. године одбила да емитује филм Џона Манделберга, *Двосмруки животи: животи и времена Б. Вонгара*. Одбацивање филма образложено је коментаром „Зашто Б. Вонгар мора да пише о Аборицинима?” (Vongar 2010: 253). Такође, Јудин Шлусер и Мак Гаџн су желели да сниме филм по роману *Валл*, међутим план није остварен, будући да нису добили финансијску помоћ владе, стога што филм није био комерцијално и политички подобан. У аутобиографији, Вонгар огорчено пише о тој цензури:

„Мој рад је очигледно био проскрибован тако да ни једне новине нити часопис у Аустралији не би вољно штампале било шта са мојим именом. Издавачи антологија аустралијске књижевности су га се клонили, а мене нису сматрали подобним да учествујем на главним аустралијским књижевним такмичењима, под изговором да су моја дела већ објављена у иностранству. Мог имена није било ни на електронским медијима, укључујући и књижевне програме на радију” (Vongar 2010: 253).

Анатемисање Б. Вонгара обављало се и у академским круговима. Пример за то је књига Терезе-Мари Мејер *Где се завршава фикција: четири скандала литерарне конструкције идентитета* (*Where Fiction Ends: Four Scandals of Literary Identity Construction*) и поглавље „Б. Вонгар: идентитет као текст”, где ауторка Б. Вонгару ускрађује право да се као белац бави аборицинским темама (в. Meyer 2006: 149–241). Мејерова при том не износи релевантне аргументе који би оспорили вредности Вонгаровог стваралаштва, већ се упушта у полицијско-истражни поступак у којем настоји да детектује недоследности у навођењу места и година догађања у Вонгаровој аутобиографији и романима. Бавећи се искључиво ауторовим, како га она види „проблематичним”, идентитетом, Мејерова смишљено заобилази кључне теме којима се Вонгар бави. Циљ њеног текста је очигледан – да се на перфидне начине Божић дискредитује као човек и као писац. Професорка Милица Живковић, у тексту „Уметничко дело Б. Вонгара као одговор на политику заборавља”, раскринкава критичаре који су се претежно бавили питањима Вонгаровог идентитета, а у други план стављали уметничке квалитете његовог текста и теме које покреће (в. Živković 2011: 49–64).

Иако су притисци да се Вонгар и његово стваралаштво дискредитују били доминантни, увек је постојала и друга академска струја аутора који су

препознали значај и вредности његових дела: Љиљана Богоева-Седлар, Ратомир Ристић, Милица Живковић, Александар Петровић, Роберт Рос, Дејвид Метјуз, Снеја Гунев, Џу Јонг Кјанг и многи други¹⁰. У Аустралији је о њему највише писао Ливио Добрез који је временом постао ауторитет у области аустралијске књижевности¹¹. Вонгарове књиге је уврстио у курс који је држао на Универзитету у Канбери. Патрик Кондлиф, са Универзитета у Сиднеју, на одсеку за аустралијске студије ради на докторској тези о Б. Вонгару под насловом „(Не)познати Вонгар: ка херменеутици литерарног идентитета” (“The (un)Known Wongar: Towards A Hermeneutics of Literary Identity”). У својим радовима о Вонгару, као и у поменутој тези, пре свега се бави темељним и, како каже, поновним ишчитавањем његових дела, а затим и проучаваоцима, који бавећи се идентитетом Божића / Вонгара настоје да умање вредност и деградирају његово стваралаштво¹².

Када је 1978. године у САД објављена књига *Пути у Бралгу*, у *New York Times Book Review* изашао је приказ књиге који је написао аустралијски писац Томас Кенели. Наиме, Кенели није доводио у питање Вонгаров идентитет, претпоставио је да се ради о аборидинском аутору, што такође говори у прилог тезе да је Божић у потпуности успео да се сроди са аборидинским погледом на свет и да га пренесе читаоцу. Када су га касније новинари опседали питањем: „Да ли је црн?”, Вонгар је такође одговарао питањем: „Зашто је то уопште битно?”. Зар није важније бавити се оним што је написано, темама

- 10 Петер Хандке коме је Вонгар посветио аутобиографију *Диниово лејло*, попут Вонгара и америчког писца српског порекла Стојана Стива Тешића, наилази на цензуру онога тренутка када почиње да разоктрива истину о неправдама нанетим Србима. Подељеност мишљења о великим ауторима није новијег датума, као што је Вонгар поделио Аустралију, тако је Хандке поделио Аустрију. Француска је забранила извођење Хандкеовог комада након његовог одласка на сахрану Слободана Милошевића, Немачка се усудила да му одузме „Хајнеову награду”, а књижаре панично повлаче његове књиге из својих излога.
- 11 Добрез је написао три рада посвећена Вонгаровом стваралаштву – „WhatColourisWhite? A European Experience of Aboriginal Australia” John Hardy, ed. *Stories of Australian Migrations*. Sydney: University of New South Wales Press, 1988, 125–138., „Wongar’s Metamorphoses: The Track to Bralgu”, Alan Brissenden, ed. *Aspects of Australian Fiction*. Perth: University of Western Australia Press, 1990, 161–172., „Late’ and ‘Post’ Nationalisms: Reappropriation and Problematization in Recent Australian Cultural Discourse”, Adi Wimmer (ed.) *Australian Nationalism Reconsidered: Maintaining a Monocultural Tradition in a Multicultural Society*, Tubingen: Stauffenberg, 1999. 47–63.
- 12 Патрик Кондлиф је до сада написао три рада о Б. Вонгару: *Mining the Silence: Why We Need To Talk About Wongar*, CSAA annual conference, University of Sydney, Sydney, 2012, *Through A Wongar, Darkly*. ASAL Dis-located Readings: Translation and Transnationalism Conference, Monash University, Victoria, 2013, *B. Wongar, ‘Pre-Editing’, and Transnationalism – The Heteroglossic writing of Sreten Božić*. In *All Languages: Translingual Cultural production 2013 CRITIC/ ISTR Symposium*, 2013.
Доступно на: http://sydney.edu.au/arts/english/postgrad_research/projects.shtml, приступљено 25. 04. 2014.

које његове књиге покрећу, пре свега „двоструком нуклеарном трагедијом”, а не утврђивањем порекла аутора (в. Vongar 2010: 222–223). О свом српском пореклу и имену отворено је говорио у *Динићевом лељу*, и никада га није скривао. Под именом Сретен Божић са Аланом Маршалом објавио је једну од својих првих књига *Аборицијинске мисије*, 1972. године, тако да је онима који су помно пратили његов књижевни рад јасно да никада смишљено није замагљивао сопствени идентитет. Такве спекулације око идентитета донеле су му само непријатности. Прогонили су га оптужбама за подвалу и фалсификат, али и за искоришћавање Аборицина и њихове судбине како би саставио приче и стекао популарност. Оптуживали су га и за шпијунажу, малтретирали његове пријатеље писце, Симон де Бовоар, Алана Патона, Алана Маршала и многе друге. Све ове клевете имале су за циљ једино да заташкају оно о чему је писао, а да у први план истакну наводну превару, и манипулисање идентитетом. Истина је сасвим другачија, нити је стекао славу, нити му је она била циљ, тешко је проналазио издаваче, често је сам финансирао штампање књига, као и слања рукописа на многобројне адресе широм света. Пропутовао је готово читав континент како би својим очима видео трагедију која је задесила Аборицине, фотографисао их¹³, а затим та сведочанства пренео у своје романе. Све је то чинио имајући на уму само да се открије истина о страдању староседелаца Аустралије. Упркос хајци која се водила против њега, Вонгар је на својој страни имао велики број уметника, који су стали у његову одбрану: Томас Шепкот, Алан Маршал, Томас Кенели, Алан Патон, Рене Бел, Арчи Велер и многи други. Међу онима који су га подржавали било је наравно и Аборицина. У Манделберговом филму о Вонгаровом животу и стваралаштву, професорка са Монаш Универзитета, Аборицинка Ева Фесл говори како је испрва била сумњичава према Вонгару, будући да је белац. Таква врста подозривости не чуди с обзиром на то колико су зла и патње бели колонизатори нанели Аборицинима, и колико је белих аутора писало историјске и друге научне радове у којима се промовише расистички однос према староседеоцима Аустралије. Међутим, након што се уверила у његову искреност и посвећеност аборицијинском питању, позвала га је да буде почасни предавач у Аборицијинском истраживачком центру на Монаш Универзитету. Поред Еве Фесл, значајно је поменути и аборицијинску уметницу Јумајну Бурарвану чије илустрације красе многобројне Вонгарове књиге, сликаре Тима Леуру Тјапалтјару и Капа Тјампаџимпу, али и Џералдину Бригс, председницу удружења аборицијинских и острвских жена са којом је Вонгар обилазио аборицијинске резервате.

13 Део Вонгарове колекције, која се чува у Музеју Викторија доступан је на: <http://collections.museumvictoria.com.au/articles/14481>

Вонгару је заиста била потребна снажна воља и упорност како би савладао многобројне притиске и најразличитије облике цензуре који га нису обесхрабрили и онемогућили да пише, нити су умањили његову способност да препозна неправду и да је у својим текстовима изнова разоткрива; вечити странац у Аустралији и данас наставља да доводи у питање тезу о Аустралији као земљи слободе, демократије и мултикултурализма. Као егзилант из Европе у Аустралији наставља путовање али сада са жарком жељом да упозна нове просторе, људе и да чује њихове приче како би у свом уметничком стваралаштву сачувао портрете заборављених и скрајнутих староседелаца.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ / REFERENCE LIST

- Arsenijević 2011: J. Arsenijević, „Kultura dominacije i pokušaj otpora: Slučaj B. Vongara”, *Antropologija istine: drugi život i opus primum B. Vongara*, ur. Aleksandar Petrović, Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet, Centar za naučna istraživanja SANU, str. 93–111.
- Arsenijević Mitrić 2014: J. Arsenijević Mitrić, „Putovanje kao potraga za identitetom u romanima Ž. M. G. le Clezioa i B. Vongara: *Pustinja i Valj*”, *Etnoantropološki problemi*, god. 9. sv. 2, Beograd: Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 483–511.
- Arsenijević 2010: J. Arsenijević, intervju sa B. Vongarom, „Piščev put je maratonski”, *Koraci*, sveska 9–10, Kragujevac: Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, str. 205–217.
- Bogoeva-Sedlar 2011: Lj. Bogoeva-Sedlar, „B. Vongar i nobelovci – tekst i kontekst”, u: *Antropologija istine: drugi život i opus primum B. Vongara*, ur. Aleksandar Petrović, Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet, Centar za naučna istraživanja SANU, str. 65–92.
- Bogoeva-Sedlar 2012: Lj. Ljiljana Bogoeva-Sedlar, „Bilješka sa 16. Summita nesvrstanih u Teheranu”, 15. 09. 2012, <http://www.advance.hr/vijesti/ljiljana-bogoeva-sedlar-biljeska-sa-16-summita-nesvrstanih-u-teheranu/>, 8. 5. 2016.
- Borjev 2009: J. Borjev, *Estetika*, Novi Sad: Prometej.
- Dragojlović 2012: D. Dragojlović, „Još uvek sanjam (Razgovor sa B. Vongarom)”, *Letopis Matice srpske*, knj. 489. sv. 3. Novi Sad: Matica srpska, str. 482–494.
- Hamvaš 1994: B. Hamvaš, *Patam I–III*, Beograd: Centar za geopoetiku.
- Jeremić 2010: Z. Jeremić, intervju sa B. Vongarom, „Onaj koji donosi poruku”, *Vesti*, 22. Oktobar, str. 6–8.
- Kafka 2013: F. Kafka, *Presuda: sabrane pripovetke*, Beograd: Laguna.
- Mandelberg 1994: J. Mandelberg, dir. *A Double Life: The Life & Times of B. Vongar*, Sorena Productions. DVD.
- Meyer 2006: T.-M. Meyer, *Where Fiction Ends: Four Scandals of Literary Identity Construction*, Wurzburg, Germany: Konigshausen and Neumann.
- Ruždi 2007: S. Ruždi, „Imaginarni zavičaj”, *Polja*, godina LII, broj 448, novembar – decembar, Novi Sad: Kulturni centar Novog Sada, str. 27–35.
- Sioran 2006: E. Sioran, „Prednosti egzila”, *ARS*, br. 1–2, Cetinje, http://www.okf-cetinje.org/OKF-E.-M.-Sioran-Prednosti-egzila-_227_1, 28.04. 2016.

- Todorov 1997: C. Todorov, „Na dva koloseka”, *Mostovi*, br. 109. <http://www.yurope.com/zines/mostovi/arhiva/97/109/10906-1.html>
- Ugrešić 2000: D. Ugrešić, „Pisati u egzilu”, *Reč*, br. 60, decembar, sa slovenačkog prevela Ana Ristović, Beograd: Fabrika knjiga, str. 97–109.
- Vajt 1994: K. Vajt, *Nomadski duh*, Beograd: Centar za geopoetiku.
- Vongar, Bilčić 2010: B. Vongar, L. Bilčić, „Totem i ruda”, *Koraci*, sa engleskog prevela Jelena Arsenijević, godina XLIV, sveska 9-10, Kragujevac: Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, str. 131-152.
- Vongar 2010: B. Vongar, *Dingovo leglo*, Beograd: Jasen.
- Vongar 2011: B. Vongar, *Raki*, Beograd: Jasen.
- Wongar 2007: B. Wongar, “Translator’s Note, Commentary, Disillusionment and Death, Afterword”, N. N. Miklouho-Maclay, *The New Guinea Diaries 1871–1883*, Carnegie, Victoria Australia: Dingo Books.
- Živković 2011: M. Živković, „Umetničko delo B. Vongara kao odgovor na politiku zaborava”, *Antropologija istine: drugi život i opus primum B. Vongara*, ur. Aleksandar Petrović, Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet, Centar za naučna istraživanja SANU, str. 49–64.

Jelena Arsenijević Mitrić

EMIGRANT DISCOURSE OF B. WONGAR

Summary

The paper reflects on Sreten Božić’s existential, political and literary experience of exile. He left Yugoslavia in the late fifties and transiting Italy and France ended up in Australia, where he remained until today. The nomadic spirit compels him to constantly travel through Australian continent, mainly in order to expose injustices committed on indigenous populations, and to consistently undermine the phantasmagoria of Australia as the new Arcadia. The constant in his works is the feeling of being a stranger. Even the name Wongar, adopted in the new world, loosely translated means “foreigner”. Most of his characters share the same destiny; we can talk about obsession with outcasts. Writer’s autobiography, *Dingos’ Den*, could be read as a diary of an exile, predominant with an intense feeling of being trapped in the West European civilization, not belonging, but simultaneously adhering to a completely different culture. It is important to note that the emigrant letter is a subset of the nomadic letter. Each artist must possess nomadic impulse, a kind of ability to relocate himself from the limited space and time. By using his imagination, Wongar managed to move his inner being to a completely different chronotope, although seemingly bound by a specific place and time. In the novel *Raki*, as well as in his autobiography, the author develops the ability of round-trip, as a feature characteristic for many of his heroes. However, most importantly he is able to transfer that power to the reader, making those privileged moments of displacement familiar. Self-will of memories returned him to the roots in the novel *Raki*, in which the reader along with the author treads the

path of healing through pictures that he tried to forget. Wongar was encouraged to write by the unusual fear that modern civilization stimulated, suggesting the non-written to be the same as if it had never happened. The fear of loss of valuable memories from the past became stronger than the trauma that over the years on the Australian continent he sought to suppress. B. Wongar therefore dared and decided on a round-trip, not aimless wandering, but a trip in the pursuit of spiritual renewal. The paper also discusses B. Wongar's emigrant discourse in the context of similar reflections on exile, written by Béla Hamvas, E. Cioran, S. Rushdie, C Todorov, J. Borjev and D. Ugrešić.

Key words: S. Bozic / B. Wongar, exile, nomadic spirit, poetics of exile, round-trip, literature, censorship, memory

Рад примљен: 8. 5. 2016.
Рад прихваћен: 12. 5. 2016.